

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ

Волошук Г.О. – професор кафедри прикладної економіки Національного університету харчових технологій.

Левченко Ю.Г. – доцент кафедри прикладної економіки Національного університету харчових технологій.

Вступ. Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

Інвестиційна привабливість вітчизняної економіки переважно залежить від економічної динаміки окремих секторів – експортоорієнтованих галузей промисловості в періоди зростання цін на міжнародних ринках, фінансового сектору під дією чинників розширення споживчого попиту тощо. При цьому в практиці економічної політики України майже відсутнє використання дієвих регуляторів і стимулів для прискорення інвестиційної активності. Проблема інвестицій полягає у тому, що в Україні немає сприятливого інвестиційного клімату, як для іноземних інвесторів, так і для вітчизняних.

Постановка проблеми. Досягнення цілей модернізації та структурної перебудови економіки неможливе без забезпечення умов для акумулювання інвестиційних ресурсів і посилення інвестиційного потенціалу економіки. Результативність реформ, пов'язаних зі структурними перетвореннями, значною мірою обумовлюється можливістю забезпечення їх відповідними інвестиційними ресурсами. Завдання неухильного нарощування обсягів інвестування економіки, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишаються питаннями стратегічної важливості. Незважаючи на те, що проблеми створення сприятливого інвестиційного клімату є постійним предметом наукових дослідження, деякі аспекти залишаються мало розробленими. Сучасна економічна ситуація в Україні потребує більш глибокого дослідження проблем забезпечення

сприятливого інвестиційного клімату та розвитку промисловості з урахуванням можливостей збільшення обсягу залучення інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема залучення інвестицій в економіку України та вивченню її інвестиційного клімату присвячені праці багатьох вчених. Зокрема, І. Бланка, О. Гаврилюка, П. Гайдуцького, Л. Гончаренко, М. Мельника, О. Петухової, А. Філіпенка тощо. Однак проблеми забезпечення сприятливого інвестиційного клімату потребують постійного розгляду, аналізу та вирішення.

Результати. У 2010 р. дещо активізувалась діяльність іноземних інвесторів в Україні, річний приріст прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) становив 4655 млн дол. США, що на 5,5 % вище приросту попереднього року. Проте цей показник суттєво поступається обсягам іноземного інвестування у передкризовий період, сягнувши лише трохи більше половини від обсягів ПІІ 2007 р. У 2011 р. темпи нарощування іноземного інвестування прискорились, зокрема, за три квартали 2011 р. надійшло 3680,3 млн дол. США ПІІ, що на 44,5 % більше, ніж за відповідний період попереднього року.

Розподіл ПІІ за сферами економічної діяльності засвідчує, що пріоритетними для іноземних інвесторів залишаються посередницькі сектори економіки зі швидким обігом капіталу. У 2010 р. 56,3 % всього обсягу ПІІ спрямовано у фінансовий сектор, що було обумовлено необхідністю підтримки ліквідності банківських установ. Вагому частку ПІІ було залучено в сферу операцій з нерухомим майном (10,4 %) та торгівлю (9,6 %). Водночас в усю промисловість було залучено 16,4 % інвестицій, з яких 8,2 % – в металургійну галузь.

У січні-вересні 2011 р. структура іноземного інвестування дещо змінилась в напрямі зростання частки промисловості та будівництва. Найбільші потоки ПІІ були спрямовані у фінансову діяльність (29,6 % загального обсягу надходжень ПІІ), у промисловість (27,1 %), насамперед добувну, харчову та металургійну галузі, в сферу будівництва (17,6 %) та в сферу операцій з нерухомим майном (15,5 %). У цей період у промисловість вкладено 996,1 млн дол. США ПІІ, що в 4,7 разу більше, ніж в аналогічному періоді попереднього року. При цьому в

промисловості зацікавленість іноземних інвесторів зросла до сировинного сектору – в добувну промисловість (220,6 млн дол. США, або 6,0 %) і сферу виробництва і розподілення електроенергії, газу та води (303,2 млн дол. США, або 8,2 %) надійшло понад 50 % всіх ПІІ, залучених в промисловість.

Проте говорити про формування тенденції переорієнтації іноземних інвесторів у виробничу сферу ще зарано. Дві третини загального обсягу залучених в посткризовий період (2010 р. – 3 квартали 2011 р.) в економіку України ПІІ надійшли у посередницький сектор (зокрема, фінансова діяльність – 3776,3 млн дол. США, або 44,1 %, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 1116,8 млн дол. США, або 13,1 %, торгівля – 770,7 млн дол. США, або 9,0 %). ПІІ на сьогодні не виконують роль рушія технологічного розвитку промисловості, у реальному секторі економіки основними реципієнтами ПІІ залишаються низькотехнологічні, енергоємні сфери виробництва (добувна промисловість, металургія), водночас відсутня зацікавленість інвесторів в підприємствах інноваційного спрямування. Найбільший обсяг ПІІ у переробній промисловості вкладено в харчову промисловість (2,3 %, або 198,8 млн дол. США) і металургію (5,9 %, або 505,6 млн дол. США), хімічну та нафтохімічну промисловість (1,5 %, або 130,2 млн дол. США). В машинобудування вкладено лише 1,0 % ПІІ (85,2 млн дол. США), які надійшли в економіку України в посткризовий період.

Негативним чинником, що суттєво обмежує динаміку інвестиційних процесів в країні, залишається несприятливий інвестиційний клімат. Зокрема, за оцінками Європейської Бізнес-асоціації у третьому кварталі 2011 р. інвестиційний клімат в Україні за п'ятибальною шкалою знизився до 2,3 бала порівняно з 3,6 бала у третьому кварталі 2010 р. Про відсутність суттєвих позитивних змін в умовах для ведення підприємницької діяльності свідчить зниження позицій України у рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу – 2012» [1], у якому Україна посіла 152 місце серед 183 країн, опустившись на 3 позицій порівняно з рейтингом попереднього року (149 місце серед 183 країн).

Основними чинниками негативних оцінок інвестиційного клімату в Україні визначаються наступні:

– високий рівень корупції в усіх сферах господарської діяльності [2] та неспроможність судової системи належним чином виконувати свої функції, критична ситуація у сфері незалежності судової системи;

– недосконалість механізмів захисту прав власності. Після незначного зростання оцінки рівня захисту прав інвесторів у 2008 р. у Міжнародному індексі прав власності у 2010 р.

– другий рік поспіль відбулося погіршення цього показника, що зумовило низьку 117 позицію України у загальному рейтингу серед 129 країн світу та передостанню позицію серед 24 країн Центрально-Східної Європи у 2010 р. [3];

– слабка інституційна структура та низька ефективність ринків товарів і послуг, які пригнічують конкуренцію та перешкоджають розвитку підприємництва в країні [4];

– несприятливий фіскальний простір, що характеризується високим податковим навантаженням та обтяжливою системою адміністрування податкових платежів. У рейтингу за індексом сприятливості податкової системи, який розраховується на основі трьох показників (кількість платежів, час, необхідний для сплати податків, та загальний розмір податків), Україна посідає 181 місце серед 183 країн [5];

– слабкість механізмів реалізації регуляторної політики держави, за багатьма ключовими показниками якості бізнес-середовища країна займає найнижчі позиції (зокрема, отримання дозволів на будівництво, реєстрація власності, сплата податків, питання банкрутства) [6];

– недотримання прав міноритарних акціонерів щодо участі в управлінні товариством, отриманні достовірної інформації про діяльність акціонерного товариства, розподілення дивідендів за підсумками діяльності товариств та неможливість перевірити правдивість даної інформації [7], а відтак – впливати на формування інвестиційної стратегії підприємств.

Позитивно на пожвавлення інвестиційної діяльності в окремих видах економічної діяльності і галузях промисловості впливала низка чинників. Серед них найважливіші наступні:

- відновлення позитивної динаміки промислового зростання;
- відновлення сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на світових ринках на основні експортні товари вітчизняних виробників, що позитивно вплинуло на зростання виробництва у добувній та металургійній сферах, стимулювало відновлення інвестиційної діяльності підприємств за рахунок власних коштів і прямого іноземного інвестування в підприємства зазначених галузей;
- збільшення обсягів інвестування підприємствами з власних джерел внаслідок покращення їхнього фінансового стану. Після кризових тенденцій, коли фінансовий результат підприємств від звичайної діяльності до оподаткування досяг найбільшого негативного рівня (у 2009 р. фінансові збитки сягнули 42,4 млрд грн), у 2010-2011 рр. відбувається поступове покращення фінансового стану підприємств. Зокрема, за десять місяців 2011 р. зростання прибутків в цілому по економіці становило 59,3 млрд грн, а кількість підприємств, які одержали прибуток, досягла 59,8 % від їхньої загальної кількості. При цьому найбільшого приросту прибутків досягнуто у сфері операцій з нерухомістю (14,1 млрд грн), на підприємствах промисловості (38,8 млрд грн) – добувної промисловості (18,1 млрд грн), виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (10,7 млрд грн), машинобудування (4,4 млрд грн), металургії (3,7 млрд грн), хімічної та нафтохімічної промисловості (1,4 млрд грн);
- розширення інвестиційного кредитування сектору нефінансових корпорацій. За підсумками січня-жовтня 2011 р. відбулося зростання обсягів приросту залишків кредитних коштів в економіці, наданих на цілі інвестиційної діяльності (крім витрат на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості). Якщо в січні-жовтні 2010 р. загальний обсяг таких коштів збільшився на 1,6 млрд грн, то в січні-жовтні 2011 р. зростання було більшим в декілька разів – 8,6 млрд грн. При цьому основного приросту досягнуто за

середньо- і довгостроковими кредитами. Цьому сприяло зниження вартості таких кредитів – з 13,4 % у грудні 2010 р. до 11,6 % у листопаді 2011 р.;

– активізація внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту внаслідок зростання доходів населення. У 2010 р. реальні доходи населення зросли на 16,2 %, у першому півріччі 2011 р. – на 5,8 % в порівнянні з відповідним періодом минулого року. Це сприяло підвищенню купівельної спроможності населення, вилилось у збільшення обсягів роздрібного товарообороту на 7,8 % у 2010 р. та 13,6 % у січні-листопаді 2011 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року. Це також сприяло залученню коштів населення в індивідуальне житлове будівництво (10,7 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал у 2010 р. і 6,2 % у січні-вересні 2011 р.);

– підвищення привабливості вітчизняного акціонерного капіталу внаслідок зниження вартості українських активів під впливом фінансово-економічної кризи (інвестиції в акціонерний капітал у 2010 р. становили 54,3 % від загального обсягу залучених ПІІ за цей період). Відбувається поступове поживлення активності на фондовому ринку України: протягом січня-листопада 2011 р. Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку зареєстровано на третину більше випусків акцій порівняно з відповідним періодом минулого року (на суму 53,4 млрд грн), обсяг зареєстрованих випусків облігацій підприємств збільшився майже в 3,5 разу, досягнувши 34,1 млрд грн, що позитивно позначилось на обсягах торгівлі на фондовому ринку;

– поступове подолання кризових тенденцій у будівельній галузі, що здійснює мультиплікативний ефект на інші галузі. Так, у 2010 р. відбулося суттєве уповільнення темпів падіння обсягів будівельних робіт – за результатами року скорочення становило 5,4 % до попереднього року (протягом кризового 2009 р. обсяги будівельних робіт скоротились майже удвічі – на 48,2 %). У 2011 р. діяльність галузі значно активізувалась: за січень-листопад обсяги будівельних робіт зросли на 12,5 % порівняно з відповідним періодом попереднього року. Головним рушієм позитивної динаміки будівельної галузі є будівництво та

реконструкція об'єктів до Євро-2012 (доріг, аеродромів, спортивних споруд, готелів), відтак цей чинник не має тривкого характеру;

– нарощування державного інвестування, у тому числі для реалізації інфраструктурних проектів до Євро-2012. Капітальні видатки за рахунок коштів державного бюджету у 2010 р. зросли порівняно з відповідним періодом минулого року на 17,6 %, за підсумками січня-вересня 2011 р. – на 81,1 %;

– надходження інвестицій в процесі приватизації національного оператора зв'язку «Укртелеком»: у 2011 р. ФДМУ закінчив продаж 92,79 % державного пакету акцій ВАТ «Укртелеком» за ціною 10,6 млрд грн дочірній компанії ТОВ «ЕСУ» австрійської компанії ЕРІС.

Між тим, під впливом зазначених чинників в посткризовий період в економіці України формувалася нераціональна структура інвестицій в основний капітал за сферами економіки із надто високою часткою фінансово-посередницьких секторів. Основними джерелами приросту інвестиційної активності в економіці в січні-вересні 2011 р. стали сільське господарство, видобувна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, сфера надання комунальних та індивідуальних послуг.

Разом з тим, окрім проблем, пов'язаних із вадами інвестиційного клімату, на найближчу перспективу існує низка ризиків (як зовнішніх, так і внутрішніх) для стабільної позитивної динаміки інвестиційних процесів, зокрема:

– інвестиційна активність підприємств, недостатня для здійснення модернізації виробництва. Розширене відтворення української економіки на даному етапі її розвитку залежить не лише від збільшення норми нагромадження основного капіталу, але й насамперед від збільшення ефективності процесу нагромадження. Прискорений приріст основного капіталу не може відбуватися без якісних перетворень у системі виробництва. Значна роль у цьому належить вибору відповідної галузевої і технологічної структури інвестицій в основний капітал, яка має враховувати і поточні, і довгострокові завдання розвитку;

– нестійкість процесу відновлення світових потоків прямого іноземного інвестування. У 2010 р. зафіксовано незначне зниження припливу прямих

іноземних інвестицій до країн Південно-Східної Європи та СНД, приблизно на 5 % – до 68,2 млрд дол. (у 2009 р. зменшення становило 41 %). Воно зумовлене низькою інвестиційною активністю в країнах ЄС внаслідок жорсткої економії, запровадженої урядами цих країн на тлі загрози суверенних боргових криз. Так, незважаючи на сприятливі ціни на сировинні товари, прискорення економічного відновлення та підвищення активності на фондових ринках, приплив ПІІ в країни СНД зріс менш ніж на 1 % [8]. В першому півріччі 2011 р. надходження ПІІ до країн регіону зросло на 19 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року, проте вони переважно мотивуються чинниками зростання внутрішніх споживчих ринків і новими приватизаційними заходами [9];

– погіршення технологічної структури інвестування економіки, в якій знизилась питома вага інвестування в машини і обладнання, натомість зросла частка інвестування у нежитлові будівлі і споруди. У 2010 р. частка інвестицій у машини та обладнання в загальному обсязі інвестицій становила 30,3 % і була нижчою не лише рівня докризового періоду (36 % у 2007-2008 рр.), а й у розпал кризи (33 % в 2009 р.). Натомість питома вага інвестування у нежитлові будівлі і споруди в 2010 р. становила 43,8 %, тоді як у передкризовий період була на рівні 40 %. За підсумками січня-вересня 2011 р. ситуація дещо змінилась: продовжувала зростати частка інвестування у нежитлові будівлі і споруди (47,7 %) і водночас зросло інвестування в машини та обладнання (30,8 %).

Проте такі тенденції можуть бути обумовлені будівництвом та облаштуванням об'єктів до Євро-2012, відтак не мати тривалої дії та впливу на формування модернізаційного потенціалу економіки. При цьому фінансування проектів до Євро-2012 відбувалося переважно за рахунок державного інвестування.

Водночас низка чинників в економіці країни стримувала розвиток інвестування:

– зростання обсягів збитків у окремих видах економічної діяльності. Загалом в економіці у січні-жовтні 2011 р. вони збільшилися на 6,5 млрд грн, головним чином за рахунок втрат в торгівлі (3,2 млрд грн), підприємствах

транспорту (2,0 млрд грн), сфері операцій з нерухомим майном (5,1 млрд грн), добувній промисловості (2,2 млрд грн), металургії (1,4 млрд грн);

– триваюча стагнація кредитування домогосподарств. За підсумками січня-вересня 2011 р. залишок коштів, наданих за кредитами домогосподарств для придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості продовжував зменшуватися (на 6,8 млрд грн);

– зростання елементів собівартості продукції в металургії, хімічній промисловості, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції (внаслідок зростання вартості імпортованих сировинних ресурсів, а також зростання цін на продукцію видобувної промисловості);

– відволікання фінансових ресурсів на обслуговування боргових зобов'язань і повернення боргів.

Висновки. В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів в реальному секторі національної економіки, обмежених можливостей державного інвестування та наявності низки ризиків для продовження висхідних тенденцій інвестиційної діяльності державна інвестиційна політика має бути спрямована на впровадження дієвих механізмів стимулювання залучення вітчизняного та іноземного капіталу та створення ефективної системи управління інвестиційними процесами.

Пріоритетними напрямками державної інвестиційної політики мають бути:

– покращення інвестиційного клімату шляхом удосконалення загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального законодавства, що регулює відносини при здійсненні інвестування відповідно до європейських норм;

– посилення ролі та ефективності державного інвестування як дієвого інструменту спрямування інвестиційних ресурсів на реалізацію стратегічних інвестиційних проектів;

– розвиток механізму державно-приватного партнерства, розширення сфери його застосування для реалізації інфраструктурних проектів, модернізації базових галузей вітчизняної економіки (енергетики, вугільної промисловості,

газотранспортної системи, житлово-комунального та дорожнього господарства тощо);

- застосування окремих видів особливих режимів економічної діяльності, зокрема створення індустріальних та технологічних парків;
- створення сучасної системи державних гарантій захисту приватних, в т. ч. іноземних інвестицій та врегулювання комерційних спорів між суб'єктами інвестиційного процесу.

Таким чином, в подальшому залучення інвестицій в економіку України, які матимуть потенціал до трансформації її структури, підвищення технологічного рівня виробництва, формування інноваційних виробництв вимагатиме проведення системної комплексної політики держави щодо удосконалення інвестиційного клімату в країні, запровадження цільових стимулів і сприятливих умов для інвестування.

Література:

1. Doing Business 2012: Doing business in a more transparent world. – Washington, DC: World Bank, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/FPKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>
2. The 2011 Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
3. International property rights index. 2011 Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.internationalpropertyrightsindex.org/userfiles/file/ATR_2011%20INDEX_Web2.pdf
4. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
5. Paying Taxes 2011. The Global Picture / International Finance Corporation, PricewaterhouseCoopers, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/paying-taxes-2011.pdf

6. Doing Business 2012: Doing business in a more transparent world. – Washington, DC: World Bank, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.doingbusiness.org/~media/FPDKM/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>

7. Захист прав інвесторів / Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/fund/investorsrights>

8. World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development. – Geneva:UNCTAD, 2011. – P. 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.unctad docs.org/files/UNCTADWIR2011-Full-en.pdf>

9. FDI recovery continued in first half of 2011, but second half prospects are bleaker // Global Investment Trends Monitor. – 2011. – No 7. – P. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia2011d13_en.pdf